

„Vagyok, mint minden ember: fenség”

ADY ENDRE ARCAI

Péter I. Zoltán:
**Magam szeretem,
ha szeretlek.**
**Ady Endre szerelmei -
regényes életrajz.**
Riport Kiadó
Nagyvárad, 2010

Péter I. Zoltán:
**Képzelt beszélgetések
a fiatal Ady Endrével.**
Europrint Kiadó
Nagyvárad, 2011

Péter I. Zoltán-Tóth János:
Egy kis séta.
**Ady Endre nagyvárad
sajtópere és börtönapjai.**
Noran Libro Kiadó
Budapest, 2012

”

Nagyvárad a magyar kultúrtörténetben jelentős helyet foglal el. A város neve hallatán politikusok, költők, írók, képzőművészek neve juthat eszünkbe, nemcsak azoké, akik itt születtek, hanem azoké is, akik életük egy szakaszát a Sebes-Körös partján, a váradi dombságok közelében található városban töltötték. Ahogyan a XX. századi magyar irodalom jeles poétája, Ady Endre is. Életrajzából tudjuk, hogy huszonkét évesen, 1900 elején lett Laszky Ármin *Szabadság* című lapjának belső munkatársa, majd 1901. május 22-én átszerződött a liberális színezetű, bár független *Nagyvárad* *Napló*hoz, ahol Fehér Dezső előbb társszerkesztőnek, majd felelős szerkesztőnek nevezte ki. Az ifjú Ady sosem rejtette véka alá igen markáns véleményét, s nem érdekelte különösebben semmilyen felsőbb hatalom. Bátran, gyakran vakmerőn szállt szembe az általa tapasztalt igazságtalansággal, s róttá fel a hatalmasoknak is érzéketlenségüket vagy lustaságukat.

Ady neve összeforrt Nagyváradéval. Péter I. Zoltán újságíró, helytörténész neve pedig Nagyváradéval és Adyéval. Ő az az ember, ő az a kutató, akit a hely szelleme, a genius loci sokszorosan rabul ejtett. Évtizedek óta követi a költő nyomát, s igyekszik felfedezéseit, töprengéseit, „talált tárgyait” közkinccsé tenni. Az utóbbi időben három kötet jelent meg Péter I. Zoltán – és Ady – tollából. Úgy vélem, a háromból egyik sem volt haszontalan. A kötetek címét olvasva már némi eligazítást kaphatott az olvasó, mire számítsa. Ady szerelmeiről, nagyvárad élményeiről, benyomásairól s a börtönben töltött napjairól lesz szó.

*

(*Magam szeretem, ha szeretlek*) Adyt bálványozták a nők, bárhol jelent is meg. Altnőder Endréné 1913 nyarán Maria-Grünben írta az akkor már országosan ismert költőről: „A nők valósággal körülrajongták. Boldog volt, akivel, ha csak a délelőtti uzsonnánál is, leült sörözni. Hát még az, aki állandóan közelében volt!” Mondhatni lehetetlen feladatra vállalkozott Péter I. Zoltán, hiszen az Ady életében fellelhető valamennyi szerelmi szálát igyekszik felkutatni, s ha lehet, kibogozni.

Hány meg hány kislány, ifjú asszony, érett nő rajonghatott Adyért! Hányan álmodtak vele, s képzeltek merészen, hogy a magyar poézis lobogó tűzű reménysége érez valamit irántuk. Levelek, naplófeljegyzések, versek, memoárok állnak a kutató rendelkezésére, de még így is embert próbáló feladat felidézni azoknak a nőknek a nevét, emlékét, akik a költőt gyerekkorától kezdve haláláig körülvették, s a negyvenhárom esztendőben, ami számára adatott, szerelmei, szeretői vagy akár csak barátai voltak. Sokan felteszik tán a kérdést, mi értelme ennek, ám ahogy egy aprócska cetlire írt kézirat, a (szerelmi) kapcsolati háló feltérképezése is nagyon fontos. Sok esetben a költemények keletkezéstörténetéhez járulnak hozzá ezek az adatok, máskor éppen egy-egy új nézőpont jelenik meg. S bár az Ady-szakirodalom hatalmas, lehet újat mondani, s Péter I. Zoltán könyveit tanulmányozva kijelenthetjük, egy igazán elhivatott kutató tud is újat mondani.

A kötet lapjain időrendben követik egymást az események. A *Csak leányjátsszótárs* mellett című fejezetben az 1880–1903 közötti érmindszenti, zilahi, nagykárolyi, debreceni, nagyváradai évek nőalakjai elevenednek meg. Az 1903–1912 közötti időszak a Léda-szerelemről szól, a Royal kávéháztól az *Elbocsátó szép üzenet*ig tart. Az 1912–1914 közötti két esztendőt a *Szerelmek és mátkaságok Adától Zsukáig* fejezet mutatja be, itt esik szó Csutak Médiről, Borbély Liliről, Szappanos Gabiról és Kaffka Margitról is. Utóbbiról terjedt el, hogy szíves örömet hozzáment volna Adyhoz, s a költő boros mámorában nem is egyszer kérte meg Kaffka kezét. De másnap, kijózanodva Ady minden alkalommal nagy csokor virággal kért bocsánatot: „Margitkám, ne vedd komolyan az esti leánykérést!” – s barátságban váltak el. Lehet, mindez csak legenda, hiszen sokan sokféleképpen emlékezhetnek ugyanarra az eseményre, mindenestre azt jól mutatja, hogy a dorbézoló, éjszakai életet élő poéta nem nagyon bírta a szeszt, s olykor felelőtlen ígéretekkel téve csapta a szelet hölgyismerőseinek.

Például Böhm Arankának is, aki aztán Karinthy Frigyes felesége lett, és Déry Tiborhoz fűződő szerelmi viszonya is ismeretes. Az 1913-ban kiadott *A magunk szerelme* Ady-kötetben szereplő *Ifjú karok kikötőjében* című vers a gimnazista Arankához íródott (a dedikáció: „Aranyrak küldöm szégyenkezve”), s e rövid liezont megerősítik a kortársak is. A diáklányok amúgy is rajongtak a jeles ifjúért, epekedő szerelmes levelekkel árasztották el. Amikor aztán Ady egy Graz melletti szanatóriumba került, levélírással sem volt szükség, számtalan hölgy versengett a kegyeiért. Mylitta, Kicsi, Nyanyuci a legismertebbek – e nevüket a költőtől kapták, amúgy férjes asszonyok voltak mindhárman... – A legmegrendítőbb fejezetben Csinszka és Csinszky története, fájdalmas kapcsolata rajzolódik ki, Csucsá és Budapest a két központi helyszín.

Péter I. Zoltán könnyed stílusa magával ragadja az olvasót, s csak azért kell időnként szünetet tartani, hogy a sok női név, becenév, szerelmes verssor ne kavarodjon össze a fejünkben. Egy-egy szerelem története szinte filmszerűen pereg előttünk. Képzeld el például azt a hetvenkilenc esztendő idős asszonyt, akiről 1958-ban egyszer csak, szinte véletlenül kiderül, hogy ismerte Ady Endrét, s ő volt az, aki Kíváncsi, majd Illi néven levelezett a költővel. Kovalovszky Miklós irodalomtörténész Gyurói Nagy Lajos nyugalmazott evangélikus lelkipásztor segítségével nyomozta ki, hogy Varga Ilonát rejti az álnév, s sikerült is meggyőzniük az asszonyt, hat évtized hallgatás után hozza nyilvánosságra a nála lévő Ady-leveleket, s idézze fel kettejük kapcsolatát. Ez persze csak egy rövid epizód Ady debreceni éveiből, ám annyiban mindenképpen érdekes, hogy Illi emlékét örökké megőrizte a költő. Ki tudja, őt talán másként szerette, mint a többiekét...

(Képzelt beszélgetések) A fantázia szárnyait nem kötheti meg semmilyen béklyó. Két férfiember egy asztalhoz ülhet akkor is, ha több évtized áll kettejük között. Az egyik kezében penna, a másikéban diktafon. Újságírók beszélgetnek. A jelenkorban élő faggatja elődjét, számos izgalmas téma előkerül... Péter I. Zoltán nagyszerű ötlete annál inkább figyelemre méltó, mert bizonyos dokumentumok csak Nagyváradon lelhetők fel, s vélhetően nem is tudna egy másutt élő irodalomtörténész ilyen hiteles interjúkat készíteni a költővel. A váradiság összekötő kapocs, s az újságíró mivolt is az. A szerkesztőség világát csak az ismeri igazán, aki maga is megtapasztalta. Péter, miként kérdéseiből kitűnik, vérbeli újságíró, Ady meg remek interjúalany. Azaz remek zsurnaliszta. Hogy is van ez? Ady „válaszai” föllelhetők a korabeli nagyváradi lapokban, hiszen a költő publicisztikai írásaiból valók. Ezek az újságcikkek ma már nehezen hozzáférhetőek a kutatók számára is, a nagyközönség elől még inkább rejtve vannak, így aztán valóban páratlan szellemi csemege vár az olvasóra. Tizennyolc, tematikusan csoportosított interjú sorakozik a kötetben. Szó esik Nagyvárad jelenéről és jövőjéről, az épülő városházáról, a színházról, a katolikus egyetemről, a gazdasági krízisről. Különleges beszélgetés szól Ady sajtóperéről, Jókai Mór és felesége váradi fogadtatásáról, az emberi pózolásról. De Ady kifejti véleményét az antiszemitizmusról, az erkölcsről, a párbajról és a nemek közötti egyenlőségről is.

A legizgalmasabb talán, amikor a fiatal újságíró saját kollégáiról és szakmájáról vall: az írásról és az írókról, valamint az újságírásról és az újságírókról. „Az írás mesterség. Olyan, mint a kefekötés. A szépírás is olyan, mint a zománcozás” – fejtegeti Ady, majd Péter fölteszi a kérdést: „A kiváló írónak is csupán mesterség az írás?” A választ azért is érdemes hosszabban idézni, mert sem az eredeti Ady-cikk, de talán még Péter I. Zoltán kötete sem érhető el szélesebb körben, holott minden tollforgató számára igen tanulságosak lehetnek ezek a gondolatok: „Az életben van kiválóság, de ez nem az írás kiválósága. Egészen más. Ezt a kiválóságot nem a mesterség tudása adja, hanem az agyvelő átfogó képessége. Ezt a nagy kincset megszerezni nagyobb dolog, mint azokat a bizonyos örökbecsű írásokat megírni. Az ilyen kiválóság igazán sugallat. Le kell cibálnia magáról mindazt a hazug köntöst, amit a család, iskola, vallás és társadalom reáadott. Meg kell találnia önmagát, meg kell látnia a világot. Meg kell látnia, hogy a világ egyszínű. Tőle egészen különálló. Az ő világa és a többi: két világ. Ezt a két világot harmóniába hozni s mindkettővel leszámolni: ez az igazi kiválóság, amit úgy hívnak, hogy egyetemes gondolkodás. Az egyetemes gondolkodó, ki lát, tud és megnyugszik, irigylendő filozófusa a tudatlannak. Élete harmonikus és szép.” (85.)

Ady az újságírói hivatás lényegét is sajátos módon látja. Tömören, költői ihletettséggel fogalmaz: „Fáradt olimpuszi istenek, kiközösített, magasról lenézett páriák... Vagyunk nagyon sokszor komédiások. Alkuvóbbak a lócsiszárnál s hajlékonyabbak a nádnál... (...) Mi maradunk, akik voltunk. Míg összetépve le nem roskadunk akkor is a hitben, hogy az embeerek, a bennünket lenézők és a bennünk reménykedők megváltásán dolgozunk.” (97.)

E képzelt beszélgetések alapján sokkal közelebb juthatunk a fiatal Ady Endre gondolkodásmódjának, zsenialitásának megértéséhez, s ez idő tájt írt költeményeit is más szemmel olvassuk. Az interjúkötet alkalmas arra is, hogy középiskolai magyar- vagy akár történelemórákon használják. A korszak történelmi, kultúrtörténeti, irodalmi jellegzetességeinek bemutatásához egy-egy Ady-cikk kiváló szemléltetés lenne. Ráadásul ezek Ady legkiválóbb publicisztikai, hiszen az előszóban a szerző kifejti, hogy a Fehér Dezső által is elismert cikkekből válogatott. Fehér hamar észrevette munkatársa kivételes tehetségét, s elismerően írt róla a

Nagyvárad megalapításának tizenötödik évfordulóján, 1913-ban megjelent emlékalbumban: „Ady Endre írásainak minden sorát az új, modern, előretörő eszmék lázadó tüze hevítette át. Valóságos próféta ihlettel festette meg a haladás, szabadelvűség, radikális reformok új mezsgyéjét, amelyen szebb jövőjéért harcolni kell az új Magyarországnak, ha európai nemzet akar lenni Európában.” Néha hátborzongatóan mai gondolatok ezek, holott eltelt száz esztendő...

(*Egy kis séta*) A sajtóperek minden korszakban nagy port kavartak. Ady nagyvárad ügye sem maradt észrevétlen. Ebben az időben a város – az ifjú poéta szavaival élve – a lázas vágyakozások és akarások városa. Épp megfelelő terep és talaj a feltörekvő lírikusnak, a szabad szemléző zsurnalisztának, a minden igazságtalanságot észreévő és láttatni, feltárni, megoldani akaró személyiségnek. „Vagyok, mint minden ember: fenség, / Észak-fok, titok, idegenség, / Lidérces, messze fény, / Lidérces, messze fény” – írja évekkel később *Sem utódjá, sem boldog őse...* kezdetű kötetnyitó költeményében. Értelmezhetjük ars poeticáját úgy is, hogy a kivételes képességeit kezdettől fogva érző és vállaló művész minden tettét a „szeretném magam megmutatni” vágya irányította, ihlette. S persze gyakran adott némi bátorítást egy-egy cikk megírásához az „éjszakai élet” s annak megannyi kelléke.

Ady termékeny újságíró volt, s mindig pontosan elvégezte a napi feladatát. A *Szabadságnál* eltöltött tizenhat és fél hónap alatt mintegy háromszázhetvenkét cikket írt (jó részük a stílusjegyek, utalások alapján tulajdonítható Adynak). Péter I. Zoltántól tudjuk, hogy ezek között kevés a tisztán politikai tárgyú publicisztika. A *Nagyvárad* *Naplónál* azonban „az érzelmi lázadóból tudatos harcossá” vált. (19.) Mindenféle műfajban megszólalt, írt vezércikket, glosszát, tárcát, kroit, báli tudósítást, rendőrségi riportot, színikritikát. Valamennyi írását a modern eszmék, a lázadó tűz jellemezte. A maradiság ellen maró hangú kritikákban kelt ki, s nem kímélt semmiféle hivatalos tekintélyt. Indig Ottó állapította meg, hogy Ady nem Istent tagadja írásaiban, nem is vallásellenes, ellenben határozottan „elítéli az Istent hamis köntösben szolgálók siserehadát, a klérus pénz- és hatalomvágyó arisztokratáit.” (23.)

Egy kis séta című glosszája és annak utóélete ma is tanulságos történet lehet. A Péter I. Zoltán és Tóth János összeállításában megjelent kötet a törvényszéki eljárás során keletkezett dokumentumokat tartalmazza, s a kísérszövegek, magyarázatok segítségével még teljesebb képet kaphatunk erről a nem mindennapi eseményről. Száztíz év távlatából bepillantunk az egykori törvénykezés menetébe, tanulmányozhatjuk a monarchiabeli bürokratikus nyelvezetet. Kiderül, milyen bátran viselkedett a tárgyaláson a huszonnégy esztendő Ady Endre, s miként élte meg a börtönben töltött napokat. A törvényszéken történeteket s az ítéletet a *Nagyvárad* *Napló*ban a per másnapján *A nagyvárad* *káptalan tisztessége* című írásában kommentálta, érdemes a gunyoros, ám dacos hangnemre figyelni: „Tudja Isten, egy darabig az forgott az eszemben, hogy nem szúrok meg többet a tollammal senkit. Sem hájas kanonokot, sem feudális pisztolyos urakat, senkit, de senkit... Mért legyen én örült spanyol – Kisázsiaiban? Menjen minden visszafelé! (...) És egyelőre nem kívánom az eszemet csöndes sutra tenni, sem tisztességesebb országba kivándorolni. Nekem megvannak a magam törvényei, ezek kedvéért kiállom a dicsőséges magyar államét is.” (81.)

Ady fellebbezését a királyi ítélőtábla elutasította, büntetését a váradi fogház egyik cellájában töltötte le. Papírt, írószert vihetett magával, így a börtönben is dolgozhatott. Élményeit, benyomásait az olvasókkal is megosztotta *A börtön filozófiája* című cikkben, amely a *Nagyvá-*

radi Napló 1903. június 9-i számában jelent meg. Ady remek humorral mutatja be a cellabeli „mélységes, különös, izgató és mégis megnyugtató” világot, s a kilátásról is szól: „Áldassék végül a vörös női pongyola. Az arcot egyszer sem láttam. Polgári udvar feküdt az ablakom alatt. Ez a vörös pongyola s egy csengő női hang, tették előttem leggyakrabban kívánatossá a külső világot.” (111.)

Ezt az írást teljes egészében idézte a *Győri Napló*, s a felelős szerkesztő, Karácsonyi Aladár vezércikkben foglalkozott Ady elzárásával, ráadásul a lap szerkesztősége táviratban biztosította szolidaritásáról a börtönben lévő kollégát. A korszakra tökéletesen jellemző, ami ezután történt: a győri ügyészség eljárást indított Karácsonyi Aladár ellen, akit a cikkért és a táviratért a királyi törvényszék tizennégy napi fogházra ítélt.

*

Mindhárom kötet időutazásra hív. Történelmi, irodalmi barangolás vár ránk, szerelmekben, izgalomban sem lesz hiány. Ha jól figyelünk, megértjük egy zseniális szellem működését, s a „lidérces, messze fény” egyszerre barátságosabban világít majd.

Gajdó Ágnes

MELOCCO MIKLÓS: ADY ENDRE, 1977 (Debrecen, a szobor részlete) *Bócsi Krisztián* fényképe